

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Lövstabruks kyrka är centralt belägen i Lövstabruk som utgör en mycket välbevarad bruksmiljö. Bruket, som på sin tid var landets största och förnämsta järnbruk, har en enhetlig bebyggelse uppförd på 1700-talet efter en strikt utlagd 1600-talsplan. Kyrkogården är belägen i skogen en bit norr om brukssamhället. Lövstabruk utgör en kulturmiljö av riksintresse och är byggnadsminnesförklarat.

2.2 Kyrkan

Lövstabruks kyrka byggdes 1727 och ersatte ett äldre brukskapell som, likt hela bruket, förstördes vid den stora brand som anlades av ryska östersjöflottan sommaren 1719. Kyrkan som helhet är mycket välbevarad i ursprungligt skick. Den senaste större invändiga restaureringen ägde rum 1962-63. Orgeln restaurerades senast 2005-2006. Utvändigt har fortlöpande underhåll ägt rum.

Kyrkan, som är belägen vid den centrala bruksgatan, har en rektangulär plan i nordsydlig riktning med en rektangulär utskjutande sakristia i norr. Den är murad av gråsten och tegel och har slätputsade fasader avfärgade i ockragult, med vita omfattningar och hörn, samma färg som präglar en stor del av bruksbebyggelsen. Fasaderna kröns av en profilerad takfotslist. Kyrkan är placerad med långsidan mot bruksgatan som löper genom hela bruket från norr till söder. Huvudentrén är belägen i södra gaveln. En entré finns även mot bruksgatan i öster. Taket är ett högt valmat, säteritak som är täckt med tjärade spån. Det kröns av två stora urnor med stiliserade facklor i kopparplåt på en stomme av trä. Fasaderna har symmetrisk fönstersättning med stora rundbågiga fönsteröppningar försedda med blyspröjsade fönsterbågar i järn, målade i grönt. Portalerna i söder och öster är försedda med omfattningar av huggen sten och helfranska fyllningsdörrar. Stuprör, hängrännor och fönsterbleck är tillverkade i kopparplåt.

Kyrkorummet har karaktären av en stor ljus sal med släta vitputsade väggar som kröns av en profilerad, vitmålad taklist. Det täcks av ett vitmålat spegelvalv av trä. Golvet täcks av ursprungligt tegel som skiftar i gult och rött. Den slutna bänkinredningen är tillverkad av mästare Pihlström från Lövsta. Den har plattskurna dörrar, gavlar och skärmar vars fält åtskiljs av halvbalustrar. Bänkinredningen är aldrig målade och ger ett mycket autentiskt barockmässigt intryck. Det främre bänkkvarteret i öster var avsett för smederna. Bänkkvarteret till höger i koret tillhörde bruksherrgården. Längst ner på kvinnosidan, den vänstra sidan, finns två bänkar med trågaller och lås. Det är s.k. skambänkar för dem som dömts till kyrkoplikt.

Altaruppsats, predikstol och orgel utgör praktfulla accenter och fullbordar kyrkorummets helgjutna barockprägel. Det är ej säkert vem som tillverkat altaruppsatsen och predikstolen. Både Burchardt Prechts ateljé och bildhuggaren Herman Buck har nämnts. Orgelfasaden har fått sin form av orgelbyggaren J N Cahman. Altaret och altaruppsatsen har en arkitektonisk uppbyggnad med kolonnuppställning bestående av två kolonner och fyra pilastrar av korintisk typ som flankerar en altartavla förställande Jesus i Getsemane. På kolonnernas utsida står två kvinnoskulpturer symboliserande tron och hoppet. På kolonnerna vilar ett kraftigt bjälklag som bär ett överstycke, med en relief av Kristus, vilket flankeras av putti och urnor med förgyllda flammor. Det hela kröns av ett förgyllt kors. På korväggen hänger två nummertavlor med förgyllda ramar, sannolikt tillverkade av samma hand som predikstolen och altaret. Den

slutna altarringen är målad i grått och omsluter en rektangulär golvyta framför altaret som är täckt med obehandlade bräder. Dopfunten av kalksten i barockstil skänktes till kyrkan vid restaureringen 1962 och står framför de östra korbänkarna.

Predikstolen är placerad mitt på västra långsidan och omges av en stor draperimålning i blått. Den består av en korg och är försedd med tak samt trappa med dörr. Korgen är målad i ljusgrått samt försedd med rikt dekorerade och förgyllda sniderier. Taket bärs av två bevingade putti och är också rikt utsmyckat med förgyllda sniderier samt försett med en kartusch med de Geerska vapnet. Dörren till predikstolstrappan samt trappträcket är även de rikt utsmyckade med förgyllda ornament.

Orgeln är kyrkans märkligaste inventarium. Det är den enda större barockorgel i Sverige som bevarats i sin helhet. Den har aldrig genomgått någon större ombyggnad. Fasaden är uppdelad i fyra fristående partier. Ryggpositivet och de flankerande pedaltornen är inbyggda i läktarbarriären medan huvudverket är fristående. Orgelfasaden är målad i ljusgrått samt rikt utsmyckad med akantusornament, musicerande änglar och putti. Orgeln byggdes 1728 av Johan Niclas Cahman, en av Sveriges genom tiderna mest betydande orgelbyggare. Orgelläktaren bärs upp av ett bjälklag med två toskanska kolonner vars ursprungliga rödbruna färg tagits fram och konserverats. Barriären är målad i gråtoner samt försedd med halvbalustrar av samma typ som bänkinredningen.

Kyrkan har fyra stora ljuskronor varav två är nytillverkade 1962 och två är skänkta år 1915. Ljusarmarna på väggarna är tillverkade av mässing.

Sakristian är belägen norr om korgaveln. Öster om altaret finns en dörröppning till sakristian med en ursprunglig helfransk trefyllningsdörr med plattgångjärn. Rummet har en enkel inredning med ålderdomliga golvbräder samt ett vitmålat bräddtak. I sakristian finns skåp för textilförvaring mm. I det östra fönstret står ett timglas med stativ av smidesjärn. I sakristian hänger även en oljemålning från 1600-talet föreställande Maria Magdalena. Konstnären är ej känd.

2.3 Klockstapeln

Klockstapeln är belägen i herrgårdsparken mittemot kyrkan. Den uppfördes år 1874 av Carl Emmanuel de Geer i nygotisk stil. Den har en öppen stolpstomme av tjärat trä och kröns av ett korstak med en hög kopparklädd spira. I takets gavelspetsar finns urtavlor samt spetsbågiga fönster i höjd med de bågiga klockorna. Taket och spiran är försedda med nygotiska ornament och kröns av en vindflöjel. Den nuvarande klockstapeln ersatte en äldre stapel, uppförd efter 1719 års brand.

2.4 Kyrkogården

Kyrkogården anlades 1860 på en plats i skogen en bit norr om bruket. Den tillkom på initiativ av brukspatronen greve Carl de Geer som själv blev en av de första att begravas där år 1861. Tidigare hade brukets invånare begravts på kyrkogården vid Österlövsta kyrka. Kyrkogården omges av ett trästaket med faluröda diagonalbräder och tjärade över- och underliggare. Entrén i söder är försedd med huggna grindstolpar av sten och gallergrindar av järnsmide. Vidare finns en trädkrans av lövträd runt kyrkogården och en lövträdsallé längs den centrala mittgången från entrén i söder till den stora sarkofagen vid Carl de Geers grav i norr. Den norra delen av kyrkogården är avdelad för familjen de Geers gravar. Här finns flera gravar med stora påkostade gravmonument, varav Carl de Geers stora stensarkofag i grå granit är den största.

Västra halvan av kyrkogården är tämligen fullbelagd av gravar i raka rader varav en stor del grusgravar. Östra halvan utgörs av det gamla allmänna varvet och innehåller ett färre antal glest placerade gravar. Kyrkogården har grusgångar och gravkvarteren är till stor del grästäckta. Det finns fem gamla gjutjärnskors bevarade på kyrkogården. Det största av dem pryder Emmanuel de Geers grav från 1877.

Förr fanns en mångfald gravar med järnkors varav nu endast ett mindre antal är bevarade. De gamla smidda järnkorsen är placerade nära kyrkogårdens nordöstra hörn. Norr om kyrkogården, lutade mot staketets stensockel, står tre stora tavlor i polerad svart granit. Den ena av tavlorna har en inhuggen vers och den andra namnen på brukets tidigare ägare fram till 1861. Tavlorna var tidigare placerade i kyrkan.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Lövstabruks kyrka är en viktig del av bruksmiljön med dess enhetliga och välbevarade 1700-talsbebyggelse. Interiören är i stort sett oförändrad sedan kyrkan byggdes på 1720-talet och har en mycket autentisk och ålderdomlig prägel. Predikstol, altaruppsats, orgelläktare och bänkinredning är praktfulla exempel på barockens inredningskonst. Den stora orgeln, tillverkad av Johan Niclas Cahman, är Sveriges bäst bevarade barockorgel.

Klockstapeln, byggd år 1874 i herrgårdsparken på andra sidan bruksgatan, intar med sin nygotiska stil en särställning i den klassicistiska bruksmiljön.

Kyrkogården, som anlades en bit norr om bruket på 1860-talet, har en välbevarad traditionell karaktär med trästaket och trädkrans, grusgångar och ett flertal äldre gravvårdar. De de Geerska familjegravarna tilldrar sig uppmärksamhet genom sin påkostade och storslagna utformning. De fåtaliga, bevarade korsen i järnsmide till de gamla smedsgravarna har en stark lokalhistorisk förankring och ett stort kulturhistoriskt värde.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkan har ett stort arkitektur- och kulturhistoriskt värde eftersom den är mycket välbevarad i ursprungligt skick.
- Kyrkan har en central plats i Lövstabruk och utgör ett omistligt inslag i den enhetliga bruksmiljön från 1700-talet.
- Interiören förmedlar en stark känsla av autenticitet och ålderdomlighet och har stora upplevelsemässiga värden.
- Orgeln är Sveriges bäst bevarade stora barockorgel och har ett mycket stort kulturhistoriskt och musikhistoriskt värde.
- Den fasta inredningen har stora konstnärliga värden och är av omistligt värde för upplevelsen av den autentiska 1700-talsinteriören.
- Klockstapeln har med sin nygotiska stil och välbevarade karaktär ett arkitekturhistoriskt och byggnadshistoriskt värde.
- Kyrkogården norr om bruket har ett stort kulturhistoriskt värde genom sin traditionella karaktär som förstärks av de bevarade ålderdomliga smideskorsen samt de påkostade gravmonumenten vid brukspatronernas gravar.
- Kyrkogårdsstaketet och raderna av äldre lövträd har ett stort miljöskapande värde och betydelse för kyrkogårdens traditionella prägel.
- De äldre gravarna på kyrkogården har även ett stort historiskt och socialhistoriskt värde eftersom de delvis illustrerar brukets sociala struktur.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Bygd att vårda, kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län del 2, Tierps, Älvkarleby och Östhammars kommuner. Uppsala

Orgelinventarium, Einar Ericis inventarium över bevarade klassiska kyrkoglar, nyutgivet av R. Axel Unnerbäck, Stockholm 1988. (Oi)

Unnerbäck, R. Axel, *Leufsta bruks kyrka, Upplands kyrkor 113, femte reviderade upplagan översedd av B. I. Kilström*, Uppsala 2000. (UK)

Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län, Uppsala 1997 (VV)

Upplandsmuseets arkiv: Fotografier och handlingar i topografiska arkivet. (UM)
Tidningsklipp

Karakteriseringen är utförd i juni 2008.